

VARGA ÁGNES

A tanúvallomás szerepe a büntetőeljárásban¹

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) kimondja, milyen bizonyítási eszközöket fogad el az eljárás során bizonyítékként. A bizonyítási eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.² Ezek a bizonyítékok szabadon felhasználhatók.

Kérdésként felmerülhet, hogy mekkora a bizonyítás szabadsága, ha a törvény előre megmondja, mi lehet bizonyíték. Hiszen a bizonyítás akkor lenne igazán „szabad”, ha teljes mértékben a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozna, hogy mit fogad el bizonyítékként és mit nem (például akár egy jósnő jóvendölését)³. Mindenesetre a tudomány mai állása szerint csak a Be.-ben meghatározott bizonyítékokat vehetik figyelembe a bíróságon. Mindezek közül talán a legjelentősebb a tanúvallomás.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a bizonyítékok nagy része a tanúvallomásokból származik. Elenyésző az olyan büntetőügy, amelyben ne alkalmaznák a bizonyítás e formáját. A büntetőeljárás két fő szakaszában (nyomozási és bírósági szakasz) is megjelenik mint bizonyítási mód. Logikus és reális következtetés, hogy az eljárás során a személyi bizonyítékok közül legfontosabb a tanú, a bizonyítási eszközök közül pedig a tanúvallomás.⁴

A büntetőeljárás meghatározza a tanú pontos fogalmát és a tanú meghallgatásának rendjét. Ez önmagában még nem elég, mert segítségül kell hívni más tudományágakat ahhoz, hogy egy tanúvallomás közelebb vigyen a múltbeli események feltérképezéséhez. A kriminalisztika módszereinek és a pszichológia megfigyeléseinek felhasználása nélkül nem jut messzire a jogalkalmazó. Minél inkább ismeri valaki ezeket a tudományágakat, annál közelebb kerülhet a tanúhoz

1 Ezúton szeretnék köszönetet mondani Finszter Géza professzornak a tanulmány megírásában nyújtott segítségéért és Várdai Lászlónak, aki a fordításban volt nagy segítségemre.

2 1998. évi XIX. tv. 76. § (1) bek.

3 Az amerikai jogrendszer így alakította ki a bizonyítékok szabad mérlegelésének az elvét, hiszen a bizonyítékok szövetségi szabályozásának 104. szabálya szerint: „egy személy tanúzási képességére, bármilyen immunitási szabály meglétére vagy [egy dolog] bizonyítékként való elfogadására vonatkozó előzetes kérdésekről a bíróság dönt”. Fontos megjegyezni továbbá, hogy a bíróság döntését nagyban befolyásolja a tárgyhöz kötöttség (Relevancy conditioned on fact) kívánalma. Federal Rules of Evidence, Rule 104. (a)–(b) <http://federalevidence.com/rules-of-evidence>

4 Liziczay Sándor: A tanúvallomás, mint okirati bizonyíték a magyar büntetőeljárás jogban. Magyar Jog, 2001/6., 321. o.

VARGA ÁGNES

A tanúvallomás szerepe a büntetőeljárásban

és megértheti őt. Lényeges pont az eljárásban a megértés, hiszen a tanúvallomáson ítéletek, sorsok múlhatnak.

A tanú fogalma

Tanúként az hallgatható ki, akinek bizonyítandó tényről tudomása lehet.⁵ Ha ebből indulunk ki, akkor a tanú olyasvalaki, aki olyan eseményt észlelt, amely jogilag releváns, és amelynek a későbbi büntetőeljárásban fontos szerepe lesz. További fontos feltétel, „hogy ez a személy – valamely hatóság intézkedése vagy eljárása következtében – jogviszonyba kerüljön az eljárással, és tanúi minőségben szerepeljen az ügyben”.⁶

A tanúnak jogai és kötelezettségei vannak. Köteles megjelenni, vallomást tenni, igazat mondani és közreműködni a hatósági eljárás során. Joga van tájékozódni az adott ügyben, költségei megtérítését kérheti, illetve az ő érdekében eljárhat ügyvéd, segítő. A vallomástételi kötelezettség akkor érvényes a tanúra, ha egyébként ennek nincs a Be.-ben meghatározott akadálya. A tanúvallomás egyes esetekben kikényszeríthető, természetesen csak a törvényben meghatározott esetekben és módon. Kérdés, hogy a bíróság kiszabása a vallomást/megjelenést megtagadó tanúnál szemben kellően hatékony-e. Hiszen a megtagadás hátterében állhat bűnpártolás, hamis tanúzás vagy mentő körülmény elhallgatása is. Ha a nyomozás során a tanú nem tagadta meg a vallomást, de később a tárgyaláson igen, akkor korábbi vallomása ennek ellenére is rendelkezésre áll a tárgyalási szakaszban. Ha már a nyomozás során sem tett vallomást, akkor a tanútól nem számíthatunk már vallomásra.⁷

A tanúvallomás

A tanúvallomást a nyomozás során jegyzőkönyv rögzíti, amely okiratnak számít, így az a bíróságon felhasználható bizonyítékként. Az említett helyzet olyan esetekben fordulhat elő, amikor a tanú nem hallgatható ki (nincs olyan állapotban, hogy kihallgassák, elhunyt, ismeretlen helyen van), a tanú megtagadja a bíróság előtt a tanúvallomást, illetve a bíróságon tett vallomás és a korábbi jegyzőkönyvben rögzített vallomás között ellentét merül fel. A vallomás jegyzőkönyvből történő felolvasása

⁵ 1998. évi XIX. tv. 79. § (1) bek.

⁶ Varga Zoltán: A tanú a büntetőeljárásban. Complex Kiadó, Budapest, 2009, 15. o.

⁷ Uo. 21–28. o.

csak akkor értékelhető bizonyítékként, ha nincs meg a tanú meghallgatására. Amikor lehetőség van arra, hogy a tanú nyilatkozzon, akkor a bíróságnak meg kell hallgatnia, és minden esetben vizsgálnia kell a feltételeket, hogy van-e lehetőség a tanúvallomás megtételére.⁸ Érdekes különbség fedezhető fel a német büntetőeljárás kódexben (Strafprozessordnung, a továbbiakban: StPO [ger.]). Eltérően kezeli például a tanúvallomási jegyzőkönyv okiratként való felhasználását az eljárás során. Megenged további eseteket is a tanúvallomás felolvasására, például ha a tanú, szakértő vallomása csak kisebb jelentőségű, és a tanú, szakértő távoli helyen vagy hosszú utazással vehetne csak részt a tárgyaláson, vagy ha az ügyész, a terhelt és a védője egybehangzóan megelőgszenek a tanúvallomás jegyzőkönyvből történő felolvasásával.⁹

Azokban az esetekben, amikor a tanú a vallomást megtagadja, az első vizsgálatnak arra kell irányulnia, hogy a Be. alapján volt-e erre joga. Ha jogosan tette, akkor nem olvasható fel a korábbi tanúvallomása sem. Abban az esetben, amikor eltérés van az okirat és a bíróságon elhangzó vallomás között, a tanú elé kell tárni a két különböző vallomást. Az eltérő elbeszéléseknek számtalan oka lehet, akár olyan egyszerű tény is, mint az időmúlás. A bíróság feladata, hogy az eltérő vallomásokat a további bizonyítékok fényében mérlegelje, és eldöntse, melyiket fogadja el. Számos eset van mai igazságszolgáltatási gyakorlatban, hogy az eltérő vallomást tevő tanúk a nyomozás során tett vallomásukat fenntartják, mondván, hogy akkor pontosabban emlékeztek. Ilyenkor csak okirati bizonyítás zajlik a Be. szerinti okirat-bizonyítási eljárás alapján. A jegyzőkönyv felolvasásának több funkciója is lehet, az elmondottakon kívül meggyorsíthatja, illetve egyszerűsítheti az eljárást. Segítheti a bírót a mérlegelésben, és nem utolsósorban a tanú védelmét is szolgálhatja.¹⁰

Azt a tényt se hagyjuk figyelmen kívül, hogy az egyes tanúk, akik kevésbé járatosak a büntetőjogban, nem tudják biztosan azt, hogy mi terhelő számukra, és mi nem.¹¹ Nem mindegyik tanú látja át a magyar igazságszolgáltatás rendszerét. Legtöbben a média szűrőjén át kapnak cseppnyi információt, hogyan néznek ki a mindennapok a magyarországi bíróságokon, nyomozó hatóságokon. A legtöbb ember, amikor először jár bíróságon, hiányolja a „tizenkét dühös embert”, a szenzációhajhász perbeszédeket, az ügyész és az ügyvéd állandó tiltakozásait, hiszen ez az, amit a filmekben lát. A média felelőssége az is, hogy rengeteg – sokszor téves – sztereotípiát alakult ki. Sajnálatos módon a fogalmak helytelen használata és a hallottak nem megfelelő szintű feldolgozása tájékozatlansághoz, félreértésekhez vezet.

⁸ Meglátásom szerint ez a büntetőeljárás-jog két alapelvének (szóbeliség és közvetlenség) is a követelménye.

⁹ StPO [ger.] 251. § (1)–(2).

¹⁰ Líziczay Sándor: i. m. 323–329. o.

¹¹ Varga Zoltán: A nyomozati vallomás felolvasásának néhány problémája. Magyar Jog, 1990/12., 1065. o.

A tanúk típusai

Ahogy az emberek is különböznek, úgy a tanúk is lehetnek többfélék. Ha a kriminálpszichológiát vagy a pszichológiát hívjuk segítségül, akkor megkülönböztethetünk viselkedésük alapján fecsegő, székszavú, félénk, szónokló és beteg tanúkat¹². Ha a pszichikai állapotukat tekintjük, akkor beszélhetünk nyugodt, nyugtalan, gyenge vagy erős akaratú, makacs tanúról.¹³

Ezek a jelzők meglehetősen sokatmondók. A fecsegő tanú ellentétbe állítható a székszavú tanúval, és nehéz eldönteni, hogy a kettő közül melyik típusúval nehezebb a munka. Olyannal, aki fecseg, és mindenfélét beleszó a mondandójába, amit sokszor már ő maga sem tud megkülönböztetni a valóságtól: látta vagy csak látni akarta? Hallotta vagy csak hallani akarta? Ezt sok esetben nehéz eldönteni. A székszavúságnak is számtalan oka lehet: előfordulhat például, hogy a tanú csak a saját bizonytalanságát akarja leplezni, és a számára ismeretlen helyzet hoz ki belőle ilyen viselkedést. A félénkségnek is számos oka van, de talán a legegyszerűbb és egyben a leggyakoribb, hogy a tanú nem tudja pontosan, mi vár rá. Ilyenkor az együttérzés és a megnyugtató szavak sokat jelenthetnek a kihallgatás sikeressége szempontjából.

Tanú az is, aki kizárt az eljárásból. Ilyen a lelkész, a védő, akitől testi vagy szellemi állapota miatt nem várható el a vallomástétel, a hatósági tanú, és az a személy, aki titoktartásra kötelezett.¹⁴ Ők a bizonyítás szempontjából nem relevánsak, ellentétben a hamis tanúval.

A hamis tanúzás a Btk. (1978. évi IV. tv.) szerint büntetendő cselekmény. Erre a kihallgatás kezdetekor figyelmeztetik ugyan a tanút, ennek ellenére a valamilyen motiváció vagy érdek által vezérelt tanúk mégis elkövetik ezt a bűncselekményt. Tényeket állítanak valótlanul, de következetesen, gondolván, hogy a hatóságot ezzel megtévesztik. Azzal is elkövethető a hamis tanúzás, ha valaki tényt titkol el a vallomása során. A tanúk esetében is beszélhetünk jóhiszeműségről és rosszhiszeműségről. Sokszor egy jóhiszemű tanú is elköveti a hamis tanúzás bűncselekményét, mert a legjobb szándéka ellenére mégis objektíve hazudik. Ez ilyenkor nem büntetendő. A rosszhiszemű tanú a „klasszikus hamis tanú”, mert a vallomása objektíve és szubjektíve is valótlan.¹⁵

¹² A beteg tanú fogalmán olyan személyek értendők, akiknek a részvétele az eljárásban előzetes szakértői (pszichológus vagy elmeorvos) döntéshez kötött.

¹³ Liziczay Sándor: Tanútípusok a büntetőeljárásban I. Rendészeti Szemle, 2007/1., 6–9. o.

¹⁴ Uo. 11–12. o.

¹⁵ Liziczay Sándor: Tanútípusok a büntetőeljárásban II. Rendészeti Szemle, 2007/2., 68–71. o.

Más országokban is fontos kérdés a tanú szavahihetősége, és a hamis tanúzás megakadályozására különböző megoldásokat alkalmaznak. A leggyakoribb formája ennek a tanú megesketése az eljárás során. Ez büntetőjogilag és pszichológiailag is egy prevenciós módszer (például a Bibliára való megesketés a tanúban vallási következményeket, erkölcsi kérdéseket is felvet), valamint súlyosabb fokozatot is jelenthet a hamis tanúzás bűncselekményének megítélésénél. Egyes európai jogrendszerben, mint például a német büntetőeljárás-jogban, a tanú megesketését csak bizonyos esetekben alkalmazzák. Ha a tanú vallomása különösen nagy jelentőségű, vagy a bíróság kételkedik a tanú szavahihetőségében, és ezért szükségesnek tartja, a tanút vallomása végeztével, de még az eljárás során vallásos tartalommal vagy anélkül megesketheti. (Nem alkalmazható a megesketés például szellemi és értelmi fogyatékosoknál, akik az eskü fontosságát és értelmét nem látják át.)¹⁶ A német büntetőjogban egyébként az eskü alatt elkövetett hamis tanúzás külön bűncselekmény, és a hamis tanúzás bűncselekményénél magasabb büntetési tétellel sújtják.¹⁷ Az amerikai jogrendben minden tanút a vallomástétel előtt a bíróságon megesketnek arra, hogy az igazat fogja vallani. A bíróság előtt csak ilyen tanúvallomás használható fel.¹⁸

A legvédtelenebb és a legtapasztalatlanabb a gyermekkorú tanú. A magyar Be.-be több garanciát is beépítettek az érdekükben, mégis kell még valami plusz is az ő védelmükben. Vegyük figyelembe azt, hogy az ő vallomásuk általában olyan esetekben válik fontossá, amikor a sérelmükre követtek el bűncselekményt, és kizárólag az ő szavuk az egyetlen közvetett bizonyíték. Az a személy, aki még nem töltötte be a tizennegyedik életévét, csak akkor hallgatható ki, ha a vallomásától olyan bizonyíték várható, ami mással nem pótolható.¹⁹

Némi plusz védelmet jelenthet a gyermekkorú tanú számára, hogy a bírósági tárgyaláson őt nem lehet kihallgatni. A nyomozás során a nyomozási bíró végzi a kihallgatást. Ezzel elkerülhető, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltő tanú megjelenjen a bíróság előtt. Ezzel az esetleges pszichikai feszültségtől, stressztől, lelki megpróbáltatásoktól próbálja kímélni őt a jogalkotó. Tehát a törvény a bíróság előtti megjelenést tiltja, viszont a vallomás megszerzésének a lehetőségét biztosítja. Így ha másként nem jut a hatóság bizonyítékhoz, akkor a gyermekkorú tanú vallomása egy hiteles, törvényes okirati bizonyíték.²⁰ Érdeemes ezen a ponton is ki-

¹⁶ StPO [ger.] 59–67. §.

¹⁷ Strafgesetzbuch (StGB) 153–154. §.

¹⁸ Federal Rules of Evidence, Rule 603. Oath or Affirmation

¹⁹ 1998. évi XIX. tv. 86. § (1) bek.

²⁰ Makai Lajos: A gyermekkorú tanú kihallgatása a büntetőeljárásban. Rendészeti Szemle, 2008/7–8., 107–112. o.

tekinteni egyrészt a német StPO-ra, amely másképp kezeli a gyermekkorú tanúkat a büntetőeljárás során. Itt ugyanis minden tizenhét év alatti tanú kihallgatható a bíróságon, kérdéseket azonban csak a bíró intézhet hozzá. Vagyis a klasszikus értelemben vett tanúkihallgatás itt sem valósul meg, de nem is okirati (tanúkihallgatási jegyzőkönyv felolvasása) bizonyításról van szó.²¹ Másrészt például a brit esetjogban gyakran találkozunk gyermekkorú tanúk közvetlen kikérdezésével a bírósági eljárásban. Erre került sor az 1968-ban elhíresült, Mary Bell²² által elkövetett kétréndbeli emberölés ügyének tárgyalásakor is. A terhelt ekkor tizenegy éves volt, és a bíróság nemcsak kihallgatta és kikérdezésnek vetette alá, továbbá elmeorvosi szakvéleményt készíttetett róla, hanem el is ítélte.²³

A tizenegy éves aluli személy esetében felvetődik egy további probléma is: nem feltétlenül tudja, hogy mit lát, illetve nem érti, hogy mi történt. Következésképp észleléseit nem is tudja úgy elmondani (még szakértő segítségével sem), hogy a vallomása minden részletre kiterjedjen. Nagy szerepe van itt is az időmúlásnak és a gyermek életkorának (de akár egy kétéves gyermek is képes lehet visszaemlékezni). Ha az esemény után mihamarabb sor kerül a meghallgatásra, akkor kapható a legalaposabb vallomás. Az idő előrehaladtával egyre kevesebb az esély az apró részleteket felidéző elbeszélésre, sokkal inkább, mint egy felnőtt tanú esetében. Ilyenkor előfordulhat, hogy a gyermek konfabulál²⁴, ha egy-egy szuggesztív kérdést tesznek fel neki.²⁵

A tanúvallomás megjelenése a büntetőeljárásban

A tanúvallomások értékelése

A büntetőügyek nagyrészt a tanúvallomások által jutnak előrébb. Lehetnek olyan ügyek, amelyeknek nincs tanújuk. Lehetnek olyanok, amelyekben csak egy tanú

21 StPO 241/A §.

22 Mary Bell kétréndbeli emberöléssel vádolták. Az első emberölés egy négyéves gyermek terhére történt. A második áldozat egy hároméves gyermek volt, ebben bűnsegéd volt egy tizenhárom éves gyermektársa. A szakértői vélemények egyértelművé tették, hogy a tizenegy éves elkövető szilárdabb volt a cselekmény elkövetésekor, és befolyásolta a nála idősebb társát. Elmeorvosi szakvélemény is született az ügyben. Az elkövető nem szenvedett elmebetegségben, pszichés zavarban, de a szociokulturális környezete rendezetlen volt (édesanyja prostituált volt, apja ismeretlen), ez egyfajta magyarázat lehetett a tettére. Az ítélet meghozatalakor a gyermekkorúság nem volt kizáró ok, sőt a tárgyaláson kikérdezte a gyanúsítottat a bíró és az ügyész is.

23 http://news.bbc.co.uk/1/hi/ontheday/hi/dates/stories/december/17/newsid_3261000/3261087.stm

24 Konfabuláció, más néven meseszöveg. Lényege, hogy a visszaemlékezés során a hiányos emlékképeket a képzelet segítségével egészíti ki az alany.

25 Kulcsár Gabriella: A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. In: Gál István László – Nagy Zoltán András [szerk.]: Informatika és büntetőjog. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, Pécs, 2006, 119–132. o.

van, ami a konkrét mérlegelésnél egy régi szentenciát juttat eszünkbe: „Unus testis, nullus testis”, vagyis egy tanú nem tanú. Ilyen esetben egyértelműen indokolt további bizonyítékok beszerzése. Továbbá lehetnek olyan ügyek, amelyekben számos tanúvallomás áll rendelkezésre, és ezeket kell egyesével és egymással szembeállítva, összességében vizsgálni. Olykor a tanúvallomások meg is cáfolhatják egymást, de ennek eldöntése kizárólag a bíróság hatáskörébe tartozik.

A magyar igazságszolgáltatás évente több százezer tanút hallgat meg a különböző büntetőjogi ügyekben. A tanúvallomások és más bizonyítási eszközök egymásra hatnak, erősítik vagy gyengítik egymást. Az ember, a tanú szerepe már csak azért is kimagasló az eljárásban, mert emberi közrehatás nélkül a tárgyi bizonyítékokhoz sem juthatunk el. Akár laikus, akár szakértő találja meg a tárgyi bizonyítékot, szükséges a közbenjárása az adott ügyben.²⁶ Voltak elképzelések arra vonatkozóan, hogy a tudomány fejlődésével mindez megváltozik, de úgy néz ki, hogy ez nem helytálló jóslat.

A tanúvallomást mint személyi bizonyítási eszközt, a bíróság értékeli és mérlegetli. Továbbá a bíróság hatásköre az is, hogy eldöntse, mit ér egy-egy tanúvallomás, hiszen amellett, hogy a bizonyítás egyik leggyakoribb eszköze, mégis a tévedések száma és mértéke miatt az egyik legkritikusabb is. Ha egy hamis tanúvallomást vesz a bíróság alapul, akkor az ítéletben is kiütközhet, akár helytelen is lehet. A magyar igazságszolgáltatásnak sajnos voltak ilyen ügyei, és nem zárhatjuk ki azt sem, hogy lesznek is. Egymásnak ellentmondó tanúvallomások közül szintén a bíróságnak kell eldöntenie, melyiket lehet elfogadni, melyik az a vallomás, amelyet valamilyen tény megcáfol. Az ítélet indokolásában részletesen ki kell emelni, mit fogadott el a bíróság mint bizonyítékot, és mit nem. Tulajdonképpen ebben a részben válik nyilvánvalóvá, hogy a bizonyítási folyamat hogyan is nézett ki, a logika törvényeinek és a bírói meggyőződésnek mi felelt meg, és mi nem.²⁷

A bizonyítékok értékelésekor még egy alapvető szabályt is figyelembe kell venni: „In dubio pro reo.” Ha kétséget kizáróan nem találja bizonyítottnak a bíróság a vádat, akkor a bizonyítékokat nem lehet a terhelt hátrányára értékelni. Ezzel egy klasszikus problémakörhöz érkezünk, vagyis ha egy felmentő ítélet születik egy büntetőügyben, melyik felfogás lesz a helyes: inkább fusson egy bűnös, mint hogy bűnhődjön száz ártatlan? Vagy fordítva: inkább bűnhődjön száz ártatlan, mint hogy fusson egy bűnös? Nehéz kérdések; olyan tiszta ítékezés pedig, hogy csak a bűnösök bűnhődnek és az ártatlanokat nem vádolják meg, talán nem túlzás azt állítani, még nem volt a történelemben.

²⁶ Király Tibor: Büntetőeljárás Jogi Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 252. o.

²⁷ Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/3., 87–91. o.

További fontos alapszabály az értékelésnél, hogy a tanúvallomás során az emberi tényezők sem hagyhatók figyelmen kívül. Fontos a szubjektivitás, az érzelmek mértéke, az emlékezés minősége. A tanú egy szemszöveget testesít meg az adott ügyben, ami ezért nem lehet objektív. Arról a tényről, amit látott, hallott, észlelt az egyik, nem biztos, hogy ugyanúgy beszél a másik. Másként számol be egy közlekedési balesetről az, aki ismeri a KRESZ szabályait, és másként beszél róla, aki nem ismeri azokat. Nem egyformán beszél egy bűncselekményről az a tanú sem, aki érintett (akár maga a sértett) az ügyben, vagy egy olyan, aki csak látott valamit, de az eset semmilyen formában sem érinti. A tanú memóriájának a minősége sem elhanyagolható. Aki feledékenyebb, nehezebben emlékszik vissza tényekre, mint aki figyelmes, és könnyebben jegyzi meg a látott, hallott dolgokat.

A tény, adat megjegyzésének az ellentettje a felejtés. Ezzel a ténnyel tisztában kell lennie a tanút meghallgatónak. *Herrmann Ebbinghaus* német pszichológus kísérletei szerint mintegy fél óra múlva a hallottak 59,2 százalékára emlékszik az ember, míg 31 nappal később már csak a 21,1 százalékát tudjuk felidézni. Ezt a megállapítást egy úgynevezett feledési görbével ábrázolta. *Radoszavljevity* is egy ilyen görbén ábrázolta a méréseit, de annyi különbséggel, hogy 120 napra vonatkozóan vizsgálta a feledést. Mérései alapján a vizsgált személyek négy hónap elteltével 2,8 százaléknyi információra emlékeztek.²⁸

Több esetben félrevezetőnek tűnhet a tanú magabiztossága, ugyanis ennek ellenére is előfordulhat, hogy rosszul emlékszik. A magabiztosság és a vallomás minősége, a tanú szavahihetősége nem minden esetben arányosak egymással. Van olyan esetek, amikor a magabiztosság valóban a pontos emlékezés jele. Olyankor általában az esemény megtörténetkor a körülmények megfelelőek voltak, minden részletre tudott figyelni az észlelő. Amikor a tanúk magabiztosak, de az „eredeti emlékkép kialakítása” során voltak zavaró tényezők, akkor fennáll annak a veszélye, hogy a tanú magában rekonstruálja az eseményeket, és a hiányzó információkat a saját „ölteivel” kiegészíti. Így fordulhat elő az az eset, hogy a tanú magabiztos, pedig nem emlékszik pontosan a történetekre.²⁹

A bírói meggyőződés nem alapulhat kizárólag a megérzésen. Az ok-okozat, a logika szabályai alapján kell eljuttania a bírónak a végleges értékeléshez. A vallomásokot, amikor egymással szemben állnak, össze kell vetni: melyik mennyit ér a másikkal szemben. De nem egy számtani képletről van szó, hanem egy bonyolult műveletről, amelyben nem csak a tények beszélnek. A bírónak segítségül kell hívnia kommunikációs, pszichológiai képességét és a semmivel sem helyettesíthető ta-

²⁸ Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965, 236–239. o.
²⁹ Nolan Atkinson – Hilgard Smith: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 321–329. o.

pasztalatát. A vallomások „ütköztetésénél” a bíróság dönti el, melyik az a rész, amelyet figyelembe vesz, és melyik az, amelyiket mellőzi, mert azt más bizonyíték megcáfolta.³⁰

A tanúvallomások szerepe más országok büntetőeljárás jogában

A magyar értékelési módszereket mindenképpen érdemes összevetni más országok eljárásjogi megoldásaival. A német anyanyelvű országok mindig is híresek voltak arról, hogy számtalan hasonlóság van köztük és a magyar jogszabályok között. Akad olyan jogrendszer is, amelyben a különbségek száma nagyobb, mint a hasonlóságé, ez az amerikai jogrendszer.

A német StPO, a magyar Be.-hez hasonlóan, kissé szűkszavú a bizonyítékok értékelésével kapcsolatban. A 261. § szerint: „A bizonyítási eljárás eredményéről a bíróság saját, szabad, a tárgyalás figyelembevételével kialakított meggyőződése alapján dönt.” A német jogban sem terjeszkedhet túl az ítélet a vádon, és csak arra lehet alapozni, ami a tárgyaláson ténylegesen elhangzott vagy bemutatásra került. A német jogalkalmazó tehát nem kap konkrét „utasításokat” a bizonyítékok értékelésével kapcsolatban az eljárásjogi törvényben.³¹

Az osztrák Strafprozessordnung (a továbbiakban: StPO [öst.]) már nevesít (és ebben különbözik több büntetőeljárás kódextól) néhány követendő elvet az ítélethozatal esetére, a bizonyítékok értékelésével kapcsolatban. Ilyen például az, hogy a bíróság csak annak alapján dönthet, ami a tárgyaláson elhangzott, továbbá a bíróság minden bizonyítékot annak hitelességére és bizonyító erejére vonatkozóan külön-külön és összességében is meg kell hogy vizsgáljon. Arról a kérdésről, hogy egy tényállás bizonyítottan minősíthető-e, a bíró nem törvényi előírások, hanem csak saját szabad meggyőződése alapján, a bizonyítékok mérlegelésével dönthet. Külön nevesített a törvényben azoknak a tanúknak a köre, akik megtagadhatják az eljárás során a vallomástételt bizonyos kérdésekben (például mert magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná). Ezekkel a tanúkkal kapcsolatban a bíróságnak külön vizsgálnia kell, hogy a vallomástétel során elegendő lehetőségük volt-e a feleknek, hogy megbizonyosodjanak az ő szavahihetőségükről és az általuk elmondottak bizonyító erejéről. Az StPO tartalmaz továbbá konkrét eseteket is, amikor a terhellet fel kell menteni.³²

30 Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban (PhD-értekezés). Miskolc, 2007, 19–29. o. [2007a]

31 StPO (ger.) 261–267. §.

32 StPO (öst.) 258–259. §.

Végezetül egy európai jogász számára szokatlan jogrendszer, az amerikai. Az Egyesült Államokban bárki lehet tanú, akit a bíróság tanúként elfogad, kivéve a bíró és az esküdtek az általuk tárgyaló ügyben, továbbá az esküdtek később más ügyben sem kérdezhetők arról, hogy esküdti minőségükben hogyan jártak el. Érdekes elv továbbá, hogy a tanú szavahihetőségét bármelyik fél (ügyész, védő) vitathatja, és ezzel kapcsolatban kérdéseket tehet fel, egy másik elv azonban megtiltja azt, hogy a tanú vallásos meggyőződését negatívan vagy pozitívan felhasználják ellene. A tanúk két típusra oszthatók: tanú (*lay witness*) és szakértő tanú (*expert witness*), ez az elnevezés nem összekeverendő a magyar szakértő fogalmával, mert szakértő tanú bárki lehet, aki valamilyen speciális tudással bír. Ezek a szakértő tanúk lehetnek valamelyik fél által indítványozott vagy a bíróság által kirendelt tanúk. A tanú a vallomásában csak az általa tapasztaltakat mondhatja el, továbbá a véleményét is (*opinion*), ha az általa tapasztaltak könnyebb megértésére vagy a saját maga által kialakított következtetésekre vonatkoznak, és nem kell hozzá semmilyen szaktudás. A szakértő tanú tehet szakértői vallomást (*expert testimony*), ezt valamilyen szaktudás és szakértői módszerek felhasználásával kell alátámasztania, vagy egyszerű tanúvallomást (*opinion testimony*), mint amelyet a tanú is tehet saját megfigyeléseiről. Három fontos alapelv van a tanúk kihallgatásának. Az egyik, hogy a kihallgatás a bíróság felügyelete és irányítása alatt zajlik, amely figyel arra, hogy a kihallgatás elérje a célját, ne szolgáljon a tárgyalás indokolatlan elhúzására és megvédje a tanút a közvetlen, durva támadásoktól. A másik, hogy a keresztkérdések maradjanak a tárgyaló ügygel kapcsolatos releváns tényeknél. Harmadrészt kerülni kell a szuggesztív kérdések alkalmazását a tanúval szemben. A tanú kihallgatása során bármelyik fél élhet tiltakozással (*objection*) akár az esküdszék jelenléte nélkül is. Ilyen tiltakozási ok lehet az úgynevezett hallomás (*hearsay*), vagyis a vallomásnak az a része, amelyet a tanú személyesen nem tapasztalt, hanem harmadik személytől szerzett róla tudomást. Az ilyen vallomás felhasználására számos szövetségi jogszabály tartalmaz korlátozást. Az ítélethozatal során a laikusokból álló vádesküdszék a tárgyaláson elhangzottak alapján dönt kizárólag a bűnösség kérdésében. A büntetés kiszabása később az eljáró bíró feladata.³³

A tanúvallomás pszichológiája

A tanúvallomás értékeléséhez tanácsos más tudományágot is alkalmazni. A büntetőeljárás-jog pontosan definiálja a tanú fogalmát, kihallgatásának módját, de egy ponton cserbenhagyja a jogalkalmazót. A bíró szabadon dönti el, mit ér az adott

³³ Federal Rules of Evidence, Article VI., VII., VIII., XI.

tanú szava. Mi lehetne nagyobb segítség a pszichológiánál ebben az esetben? Némi pszichológiai érzék minden embernek jutott. Vajon elegendő-e ennyi? Vajon megengedheti-e magának az, aki a tanúvallomásokat értékeli, hogy ne használja ennek a tudományágnak az eddigi eredményeit?

A jogalkalmazónak rendkívül nagy segítségére lehet a kriminálpszichológia. Ez a tudományág tanácsokat ad a prevenciótól kezdve a bűnüldözésen át a büntetés-végrehajtásig. Bármely bűncselekmény gyanúja esetén segítséget jelenhet egy kriminálpszichológus alkalmazása, és bármely személy (sértett, tanú, terhelt) vonatkozásában alkalmazhatók a vizsgálatok.³⁴ A szakértői vizsgálat során egyes kérdéskörhöz, témakörhöz meghatározott módszereket és teszteseteket fogalmaz meg az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele. A szakértő alkalmazhat személyiségvizsgálatot (ezen belül vannak projektív és kérdőíves módszerek), teljesítményvizsgálatot (intelligenciát mérő eljárások és mentális részteljesítményeket mérő eljárások), műszeres vizsgálatokat (ezen belül talán a legismertebb a poligráfos vizsgálat). A szakértői vizsgálat legfontosabb pontja mégis a viselkedés megfigyelése, az alany kikérdezése, hiszen a szakértő e tapasztalatok alapján tud megfelelő választ adni a neki feltett kérdésekre.³⁵

A bíróság nagyon kevés esetben kéri pszichológus szakértő segítségét az egyes tanúvallomások értékelésénél³⁶. A bírónak saját tapasztalatuk, megérzésük lehet egy-egy tanútípust illetően, de biztosat mégis csak egy szakértő tud/tudna mondani. A legsarkalatosabb pont egy-egy tanúvallomás esetében, hogy a bíró a valótlan állításokra, ellentmondásokra rávilágítson. Ezzel szemben a pszichológus szakértői vélemény célja, hogy a tanú érzelmeinek, személyiségstruktúrájának feltérképezésével segítséget nyújtson a bírónak a tanúvallomás értékelésében. Nem állíthatunk fel olyan elméletet, amely kimondaná, hogy a pszichológus szakértőnek igazza van, a tanúnak nem. Ez helytelen irány lenne.³⁷

Ha a hatóság szakértő segítségét kéri, akkor fontos momentum a megfelelő kérdés feltevése. A pszichológusnak nem lehet feltenni a pszichiátriával kapcsolatos kérdéseket, és ez fordítva is igaz. Tehát a pszichológus nem tud választ adni az elmeállapottal, cselekvőképességgel, beszámíthatósággal kapcsolatos kérdésekre, ez a pszichiáter dolga. Ezzel szemben jó kérdésnek bizonyulhat a pszichológus számára,

34 Orosházi Józsefné – Németh Rita – Faragó Ágnes: A kriminálpszichológia lehetőségei a nyomozati munkában. *Belügyi Szemle*, 2000/10., 108–113. o.

35 Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele I.2.3. Az igazságügyi pszichológus kompetenciáira az alkalmazandó módszerek vonatkozásában című fejezet.

36 Bizonyos szempontból ez érthető, hiszen egy-egy tanúra vonatkozó vizsgálat az eljárás hosszát és költségeit növelné.

37 Elek Balázs: A pszichológus szakértők egyes alkalmazási lehetőségei a tanúvallomások értékelésében a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2007/5., 25–27. o. [2007b]

ha a vizsgált alany értelmi színvonaláról, személyiségstruktúrájáról, érzelmi/indulati életéről kérdezik. A szakértő a megfelelő tesztek segítségével megválaszolhatja azt a kérdést is, hogy a vizsgált alany személyiségében van-e valamilyen kóros pszichés elváltozás (ami a valóságérzetet befolyásolná); élményszerűen mondja-e el a történeteket; milyen az alany érzelmi kapcsolatrendszere, vagy a szociokulturális háttere hogyan befolyásolja jelenlegi életét.³⁸ Ha a szakértő jó kérdéseket kap, az ügy előrébb juthat, és a hatóság közelebb kerülhet a cselekmény megismeréséhez.

„Hazudik-e a tanú?” – ez az a kérdés, amelyet nem tehet fel egy bíró a szakértőnek. Ha a jogalkalmazó erre a kérdésre szeretne választ kapni, érdemes az elbeszélés élményszerűségére rákérdezni. A szakértő ilyenkor azt vizsgálja, hogy a tanú által elmondottak valóban úgy hangzottak-e, mint amit át is élt, vagy a tanúvallomás valamilyen befolyásolás, manipuláció eredménye. A pszichológus könnyebben meglátja, hogy a tanú egy általa (vagy más által) elképzelt esetről beszél, vagy olyanról, amit maga tapasztalt. Az élményszerűség megállapításával a tanú szavahihetősége is kiderülhet. A bírónak meg kell vizsgálnia ugyan a tanúvallomás minden pontját, de ha egy szakértői vélemény is a segítségére van, akkor a bírói értékelés könnyebben kialakulhat.³⁹

A tanúvallomás a kriminalisztika tükrében

A tanúvallomások értékeléséhez, illetve a tanúk meghallgatásában egy másik tudományág, a kriminalisztika is segítségére lehet a jogalkalmazóknak. Ez kellően régi és kimunkált tudománynak számít, hiszen már az ókorban is alkalmazták, de akkoriban nem volt még egységes elnevezése.

Igen gyakorlatias jellegű tudományról van szó, ami a társadalomtudományok körébe tartozik ugyan, de nem túlzás azt állítani, hogy a természettudományok között is megállja helyét.⁴⁰ Az eddigi gyakorlati megállapításokat alapul véve a jogalkalmazó könnyebben végezheti a tanú kihallgatását és a tanúvallomás értékelését. Sokkal több konkrét megfigyelést tartalmaz, mint bármely más tudományág.

A tanúvallomásig egy meghatározott utat kell bejárnia a jogalkalmazóknak. A kriminalisztika alapkérdései szerint van lehetőség a bűncselekmény felderítésére. Ilyenkor hét alapvető kérdést kell megválaszolni. A kérdések angol elnevezése „ó W and 1 H”. A válaszokat a következőkre kell megtalálni: Who? What?

38 Németh Rita *Kriminálpszichológia* című speciális kollégium. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2008/2009. őszi félév.

39 Elek Balázs (2007b): i. m. 31–33. o.

40 Molnár József: *A kriminalisztika tudománya. Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv XXXII.* Budapest, 1995, 189–190. o.

When? Where? With what? Why? How?, vagyis Ki? Mit tett? Mikor? Hol? Mivel? Miért? Hogyan?⁴¹ Az e kérdésekre kapott válaszok alapján rekonstruálható az esemény, noha annak megtörténte természetesen nem volt jelen a nyomozó hatóság tagja. Cél az objektív igazság megismerése, amelyhez az előbbi kérdésekre adott válaszok segítségével könnyebben el lehet jutni. A kriminalisztikának számos eszköze van még arra, hogy ezt a feladatot megoldja.

Az egyik legjelentősebb eszköz a tanú kihallgatása, eredménye pedig a tanúvallomás. A hazai büntetőeljárás-jog a mai napig a kriminalisztika alapvetéseit alkalmazza a tanú meghallgatásánál, hiszen a kriminalisztika egyik alapköve éppen a kihallgatáson alapul. A kriminalisztika rögzít számos alapszabályt, amelyek gyökerei a szabad bizonyítási rendszerhez köthetően alakultak ki, hiszen ezáltal fejlethettek igazán ki a különböző módszerek. Más magatartás célra vezető egy terhelten és más egy tanúval kapcsolatban. A szabad bizonyítás lehetővé tette, hogy a vallomást tényleges tartalma alapján értékelhesse a hatóság tagja. A kriminalisztika felkészült a tanúk típusaira, és instrukciókat ad, hogyan kell őket kezelni.⁴²

A kriminalisztika pontos meghatározást ad arra vonatkozóan, hogy kell/célszerű feltenni a kérdéseket, hogyan történjen a kihallgatás, milyen körülmények között. Figyelembe veszi, hogy milyen tanútípussal találkozhatunk, és tanácsot ad arra vonatkozóan, hogy mit kezdünk egy-egy ilyen tanúval, bármi legyen is a célja a viselkedésével.

A kriminalisztika három alapvető kihallgatási szituációt különböztet meg. Az egyik a konfliktusmentes kihallgatás, amikor a tanú együttműködik a kihallgatást végzővel. Ez a legegyszerűbb és legkönnyebb szituáció, és általában használható eredménnyel is zárul. A második a konfliktusos szituáció, amikor a tanúból hiányzik az együttműködési szándék. Véleményem szerint, ez a helyzet sem olyan bonyolult, hiszen a kihallgató észleli a tanú viselkedését, és ehhez mérten teszi fel a kérdéseit. Ebben a helyzetben valószínűleg kevés vagy kevésbé felhasználható lesz a kihallgatással szerzett információ. A legnehezebb helyzet az úgynevezett bizonytalan kihallgatási szituáció, amikor a tanú együttműködési szándéka nehezen értelmezhető vagy észlelhető a kihallgató számára. Az ilyen szituációban szerzett információk igazságtartalma a legingatagabb. Hasznos módszerek lehetnek továbbá – a kihallgatási szituációk ismerete mellett – a különböző, az igaz vallomás elősegítésére használt egyéb technikák. Célszerű lehet asszociációkat, részletező kérdéseket alkalmazni, ha a tanú nehezen emlékszik vissza a történetekre. Ha a ta-

41 Bócz Endre – Finszter Géza: Kriminalisztika joghallgatóknak. Magyar Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 36. o.

42 Molnár József: A kriminalisztika tudománya V. A tanú és a terhelten kihallgatásáról. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminalológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXVI. OKRI, Budapest, 1999, 199–214. o.

nút egy távolságról vagy egy kocsi színéről kérdezzük, tisztázzuk vele, hogy mit ért az adott távolságon vagy a megjelölt színen (például mutasson rá arra a színre, amelyre gondolt). Főként a nyomozás során lehet továbbá alkalmazni a BAL (*behaviour analysis interview*) vagy a Raid-rendszereket, hogy megismerjük a tanú együttműködési szándékát, ami a szituációk megfelelő kezeléséhez szükséges.⁴³

A tanú kihallgatása másképp néz ki a nyomozó hatóság és másképp a bíróság előtt. Nagy különbség, hogy a nyomozó hatóságnak kevesebb információja van, és sokszor azok is közvetettek, nem kellően megalapozottak. A nyomozó hatóság elsődleges célja, hogy ezeknek utánajárjon a tanú meghallgatása által. A bíróság ezzel szemben a legtöbb esetben nincs ilyen helyzetben a tanúkat illetően, hiszen a nyomozó hatóság előkészítette az ügyet. A nyomozati kihallgatás légköre intim, csak azok vannak jelen, akiknek feltétlenül szükséges (kihallgató, kihallgatott, jegyzőkönyvvezető). A beszélgetés egy erre alkalmas és erre a célra kialakított helyiségben történik. A kihallgatás menetét pontos terv rögzíti. Figyelni kell arra, hogy a tanú ne várakozzon sokat, mert a várakozás alatt esetleg más tanúval információt cserél, és ezáltal veszélybe kerül a tiszta vallomás lehetősége. Az elhangzottakat a lehető legnagyobb mértékben pontosítani kell a tanú segítségével. A kihallgató inkább kérdezzen vissza többször, adjon lehetőséget a tanúnak arra, hogy magyarázza, mit és hogyan látott, hallott. Ezzel szemben a bíróságon jelen vannak a bíróság tagjai, a vád, védelem képviselői és a vádlott. Továbbá a többi résztvevőt és a nyilvánosságot is számba kell itt vennünk, aminek csak az adott tárgyalóterem befogadóképessége vagy a bíró döntése (zárt tárgyalás) szabhat határokat. A kihallgatás menete meghatározott, mert elsőként a tanács elnöke kérdez, majd a tanács tagjai, utánuk a vád, védelem, vádlott, szakértő tehet fel kérdéseket a tanúnak. A bíró saját belátása szerint végzi a kihallgatást.⁴⁴

A tanú meghallgatása a Be.-ben meghatározott módon folyik. A kriminalisztika a kérdések feltevésére, a kihallgatás menetére ad követendő tanácsokat, akár a nyomozó hatóság, akár a bíróság előtt folyik a tanú meghallgatása. Cél, hogy a tanú meghallgatásakor minden felmerülő kérdés tisztázódjon. A kérdések ne legyenek szuggesztívek, a tanúra vonatkozzanak, hiszen a jogalkalmazó az ő személyes észlelésére kíváncsi. A tanú vallomásában sokszor a következtetéseit, véleményét is elmondja. Ezekre vigyázni kell, és nem szabad tényként kezelni. A kérdés mindenképp legyen egyszerű, és igazodjon az adott tanú műveltségi szintjéhez. A feltett kérdés semmilyen választ sem tartalmazhat.⁴⁵

43 Bócz Endre – Finszter Géza: i. m. 132–157. o.

44 Uo. 159–170. o.

45 Illár Sándor (szerk.): Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983, 86–103. o.

Az előbbiek alapján talán könnyen belátható, hogy igenis szükség van egyéb tudományágak eredményeinek felhasználására akár a napi rutinfeladatok során is, hiszen még a tapasztalt jogalkalmazóknak is nagy segítséget jelenthetnek.

Zárógondolatok

A tanúvallomások értékelésével kapcsolatban vannak írott és íratlan alapszabályok. Egy tanúvallomásnak sincs előre meghatározott súlya. Cél, hogy a legjobb és leginkább használható formájú vallomáshoz jusson hozzá a jogalkalmazó, és a későbbi ítélelhozatalnál kétséget kizáróan dönthessen bűnösség és ártatlanság kérdéséről. Ezzel a tanulmánnyal az alapfogalmak tisztázása mellett szerettem volna egyrészt nemzetközi kitekintést adni, hogy más országokban milyen szempontok szerint nyerik és mérlegelik a tanúvallomásokat, másrészt bemutatni olyan egyéb tudományágakat, amelyek nagyban segíthetnek a kihallgatás és a vallomás értékelése során.